

Naprawienie szkody w Kodeksie wykroczeń

KATARZYNA LIŻYŃSKA

Katedra Prawa o Wykroczeniach i Karnego Skarbowego,
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego

W doktrynie szeroko pojętego prawa karnego po modelu wymiaru sprawiedliwości nastawionym na wymierzenie sprawcy kary, traktowanej głównie jako odpłata (model retrybutywny), oraz modelu skoncentrowanym na resocjalizacji sprawcy (model rehabilitacyjny, wychowawczy) uwidoczniła się tendencja do podniesienia znaczenia naprawienia krzywdy wyrządzonej przestępstwem (model sprawiedliwości naprawczej)¹. Akcentowana jest konieczność zabezpieczenia interesu pokrzywdzonego, zwłaszcza w zakresie wyrównania szkody wyrządzonej czynem zabronionym. Łączy się to z aktywizacją ruchów obrony praw człowieka, rozwojem wiktymologii poprzedzających zmiany prawa karnego zmierzające w kierunku stworzenia systemu środków i gwarancji prawnych. Tendencja ta stanowi również wyraz dystansu do klasycznie ujmowanego modelu sprawiedliwości karania i zapowiada nieuchronną rewizję tradycyjnego instrumentarium karnego².

¹ I. Kitala-Dudek, *Mediacja w sprawach karnych*, http://www.mediacje.pl/files/0_prawo/1%20001-007%20mediacje%20w%20sprawach%20karnych%20%28IKD%29.pdf, s. 1.

² A. Muszyńska, *Naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem*, Warszawa 2010, s. 11.

Działania ustawodawcy na tej płaszczyźnie zauważalne są także w prawie o wykroczeniach. Ewolucja prawa wykroczeń idąca w kierunku coraz ściślejszego powiązania z prawem karnym doprowadziła do jednoznacznego ustalenia pozycji prawa wykroczeń w systemie polskiego prawa. Od strony ustrojowo-procesowej przesądziło o tym ostateczne przejęcie (z dniem 17 października 2001 r.) jurysdykcji w sprawach o wykroczenia przez sądy. Co się zaś tyczy sfery materialnoprawnej, to ściśle relacje obu gałęzi prawa datują się od czasu uchwalenia w 1971 r. Kodeksu wykroczeń wzorowanego pod względem zasad odpowiedzialności i systemu kar na Kodeksie karnym z 1969 r.³ Jak widać, wpływ prawa karnego na prawo o wykroczeniach sięga bardzo daleko. Ma to także odzwierciedlenie, jeżeli chodzi o instytucje o charakterze odszkodowawczym, czego wyrazem jest wprowadzenie nowelizacją Kodeksu wykroczeń z 28 sierpnia 1998 r.⁴ do katalogu środków karnych obowiązku naprawienia szkody i nawiązki. Co prawda, naprawienie szkody zawiera elementy represyjne, co wynika z samej istoty środków karnych, wypełniając cele szczególnie- i ogólnoprewencyjne, jednakże ustawodawca czyni zadość współczesnej polityce kryminalnej, umieszczając naprawienie szkody i nawiązkę wśród środków karnych, podkreślając tym samym znaczenie restytucji i kompensacji. Słusznie zauważa J. Jakubowska-Hara, wskazując, iż obecnie mamy do czynienia z nowym spojrzeniem na kompensację, którą tradycyjnie postrzegamy w kontekście cywilistycznym, przyznając jednakże, iż w wypadku pokrzywdzonych czynami karalnymi ochrona cywilnoprawna okazuje się niewystarczająca. Takie stanowisko, jak zauważa autorka, w doktrynie nie jest jednak jednolite, albowiem niektórzy autorzy odnoszą się krytycznie do uznania obowiązku naprawienia szkody za środek karny, opowiadając się za ukształtowaniem środków kompensacyjnych na podobieństwo środków

³ J. Jakubowska-Hara, *Kilka uwag o obowiązku naprawienia szkody w prawie wykroczeń na tle unormowań kodeksu karnego*, [w:] *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*, red. V. Konarska-Wrzošek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz, Warszawa 2010, s. 326.

⁴ Ustawa z dnia 28 sierpnia 1998r. o zmianie ustawy — Kodeks wykroczeń, ustawy — Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, ustawy o ustroju kolegiów do spraw wykroczeń, ustawy — Kodeks pracy i niektórych innych ustaw, Dz.U. Nr 113, poz. 717.

występujących w prawie cywilnym, bez dopisywania im jakiegoś szczególnego charakteru karnoprawnego⁵.

Jeśli chodzi o środek karny — orzeczenia obowiązku naprawienia szkody, nie kwestionując jego karnoprawnego charakteru — istnieje jednak konieczność odniesienia się do prawa cywilnego, która wynika chociażby z braku odrębnego uregulowania w prawie o wykroczeniach co do zakresu odpowiedzialności odszkodowawczej, sposobu naprawienia szkody czy wyjaśnienia pojęć, które tradycyjnie związane są z prawem cywilnym, jak na przykład pojęcie szkody. To na gruncie prawa cywilnego należy więc poszukiwać doprecyzowania form odszkodowawczych przewidzianych w części szczególnej Kodeksu wykroczeń, a polegających na przywróceniu stanu poprzedniego, sprowadzającego się do usunięcia zmian w świecie zewnętrznym spowodowanych wykroczeniem, zapłaty równowartości zniszczonego, uszkodzonego przedmiotu, czyli wyrównania całości bądź części szkody przez zapłatę określonych środków finansowych, wreszcie zapłaty równowartości wyrządzonej szkody⁶.

Wracając do samego naprawienia szkody w prawie o wykroczeniach, oczywiście należy wskazać, że wymienione środki kompensacyjne w postaci nawiązki i naprawienia szkody nie są środkami nieznanymi dotychczas prawu wykroczeń. Występowały one także w poprzednich stanach prawnych, będąc zaszeregowane jako kary dodatkowe. Potrzeba posłużenia się nową nazwą „środki karne” uzasadniana jest odmienną oceną sensu ich stosowania, jak również wprowadzeniem do tej zróżnicowanej pod względem charakteru grupy środka kompensacyjnego w postaci obowiązku naprawienia szkody i zmianą funkcji nawiązki postrzeganej przede wszystkim jako zryczałtowane odszkodowanie⁷. Do nowelizacji Kodeksu wykroczeń, oprócz kar i nawiązki o charakterze karnoodszkodowawczym, przewidywał również zastosowanie w stosunku do sprawców wykroczeń środków o charakterze czysto cywilistycznym: a) obowiązku zapłaty równowartości mienia (zabranego, zniszczonego, uszkodzonego, wyłudzonego); b) obowiązku zapłaty równowartości wyrządzonej szkody oraz c) obo-

⁵ J. Jakubowska-Hara, *op. cit.*, s. 328 i cyt. tam literatura.

⁶ K. Łucarz, A. Muszyńska, *Naprawienie szkody według kodeksu wykroczeń*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2006, nr 3, s. 111.

⁷ *Ibidem*, s. 109.

wiązku przywrócenia stanu poprzedniego⁸. U ich podstawy leży przepis art. 415 Kodeksu cywilnego, który stanowi, iż kto z winy swojej wyrządził drugiemu szkodę, obowiązany jest do jej naprawienia. Przy czym należy pamiętać, że zarówno zapłata równowartości przedmiotu (rzeczy, mienia), jak i przywrócenie stanu poprzedniego może nie równoważyć całości poniesionej szkody, która obejmuje straty, jakie pokrzywdzony poniósł wskutek czynu sprawcy, jak też korzyści, które mógłby osiągnąć, gdyby mu szkody nie wyrządzono (art. 361 k.c.). Istotne jest przy tym, że osoba zobowiązana (sprawca wykroczenia) odpowiadała tylko za normalne następstwa swego zachowania (działania, zaniechania), z którego szkoda wynikła. Nie ponosiła więc odpowiedzialności majątkowej za tego rodzaju następstwa swego czynu, które należy ocenić jako nietypowe (nienormalne), będące wynikiem szczególnego splotu okoliczności⁹. Kodeks wykroczeń wskazywał także na jeszcze dwie inne instytucje związane z nałożeniem na sprawcę obowiązków, dotyczących co prawda naprawienia szkody, ale niewchodzących do grupy środków odszkodowawczych. Był to obowiązek przywrócenia stanu poprzedniego o charakterze środka oddziaływania społecznego, niemającego karnego ani cywilnego charakteru, wymieniony przez ustawodawcę w art. 39 § 4 k.w., oraz obowiązek naprawienia w całości lub w części szkody wyrządzonej wykroczeniem w razie wymierzenia kary ograniczenia wolności (art. 22 pkt 1 k.w.), który pełnił funkcję analogiczną do funkcji obowiązku naprawienia szkody orzeczanego w sprawach o przestępstwie na podstawie art. 35 pkt 1 d.k.k.¹⁰

W obowiązującym stanie prawnym zakres środków kompensacyjnych poza pojęciową zmianą środka karnego naprawienia szkody z art. 28 § 1 pkt 4 k.w. nie zmienił się. Kodeks wykroczeń, podobnie jak Kodeks karny nie definiuje pojęcia szkody. Szkoda jest jednym z kryteriów wyznaczających stopień społecznej szkodliwości czynu (art. 47 § 6 k.w.), jest elementem środka karnego w postaci obowiązku naprawienia szkody (art. 28 § 1 pkt 4 k.w.), występuje przy karze ograniczenia wolności (art. 22 pkt 1 k.w.), jest środkiem oddziaływania społecznego (art. 39 § 4 k.w.),

⁸ A. Gubiński, *Odszkodowanie w kodeksie wykroczeń*, „Zagadnienia Wykroczeń” 1980, nr 1, s. 28.

⁹ *Ibidem*, s. 29.

¹⁰ Por. Z. Gostyński, *Karnoprawny obowiązek naprawienia szkody*, Katowice 1984, s. 225–226.

wreszcie stanowi znamię czynu zabronionego (np. przy czynach przepołowionych). Z treści zaś samego przepisu może wynikać ograniczenie szkody do jej postaci *sensu stricto* i wyłączenia szkody o charakterze niemajątkowym. Im szerszy jest zakres pojęcia szkody, obejmującej również *lucrum cessans* i szkodę niemajątkową, tym lepiej zabezpieczona jest realizacja celu kompensacyjnego. Podkreślić jeszcze raz w tym miejscu należy, iż przepisy prawa wykroczeń stanowią o samodzielnych podstawach nałożenia obowiązku naprawienia szkody, jednak o granicach obowiązku rozstrzyga posłkowo stosowane prawo cywilne. Szkada stanowiąca przesłankę obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym nie może mieć przy tym zakresu określonego szerzej niż szkoda w prawie cywilnym¹¹.

Koncentrując swoje rozważania na samym już obowiązku naprawienia szkody w obecnie obowiązującym Kodeksie wykroczeń, należy krytycznie odnieść się zarówno do istnienia podstawy orzekania obowiązku naprawienia szkody, biorąc pod uwagę wyłącznie przepisy szczególne, jak i niedookreślenia przez ustawodawcę w części ogólnej zakresu i sposobu realizacji tego obowiązku. W części ogólnej bowiem ustawodawca wymienia jedynie w katalogu środków karnych obowiązek naprawienia szkody, nie dookreślając go, jak to czyni w przypadku innych środków karnych, na przykład zakazu prowadzenia pojazdów (art. 29 k.w.), przepadku przedmiotów (art. 30 k.w.), podania orzeczenia do publicznej wiadomości (art. 31 k.w.). Wskazuje jedynie w § 4, iż obowiązek naprawienia szkody orzeka się w sposób określony w przepisie szczególnym. Takie rozwiązanie jest niewystarczające, gdyż dążąc do ujednolicenia prawa o wykroczeniach i prawa karnego, należałoby także ujednolicić omawianą instytucję, tak by w sposób czytelny generalny zakres jej stosowania znalazł odzwierciedlenie w części ogólnej Kodeksu wykroczeń. Unormowania te winny dotyczyć zarówno określenia podmiotu uprawnionego do złożenia wniosku o naprawienie szkody, terminu, w którym uprawniony podmiot może złożyć przedmiotowy wniosek, jak i zakresu oraz sposobu naprawienia szkody wyrządzonej wykroczeniem. Obecnie to sąd z urzędu orzeka ten środek karny. Jednak mając na względzie kompensacyjny cel postępowania w sprawach o wykroczenie, należałoby *de lege ferenda* wnioskować o możliwość złożenia wniosku

¹¹ A. Muszyńska, *op. cit.*, s. 75.

o naprawienie szkody przez strony postępowania — oskarżyciela publicznego, a przede wszystkim pokrzywdzonego — nawet takiego, który nie wstąpił w rolę oskarżyciela posiłkowego, lecz złożył stosowny wniosek oskarżycielowi publicznemu w czasie czynności wyjaśniających bądź przy pierwszym przesłuchaniu na rozprawie przed sądem. Takie rozwiązanie przyczyni się do pełnej ochrony pokrzywdzonego czynem zabronionym, a tym samym wzmocni rolę kompensacji w postępowaniu w sprawach o wykroczenia. Pokrzywdzony powinien oczywiście w takim wniosku wskazać żądany sposób naprawienia szkody, jak również udowodnić wysokość szkody. Nie budzi wątpliwości, że w obowiązującym stanie prawnym pokrzywdzony ma prawo do złożenia oświadczenia co do naprawienia szkody wyrządzonej na jego rzecz wykroczeniem¹², jednakże takie oświadczenie nie jest wiążące dla organu orzekającego. Należy przy tym zauważyć, iż na gruncie obecnie obowiązującego postępowania w sprawach o wykroczenia wyłączona jest dopuszczalność procesu adhezyjnego¹³, tym samym zwiększenie uprawnień stron w dochodzeniu odszkodowania staje się jeszcze bardziej racjonalne.

Odnosząc się zaś do samego sposobu naprawienia szkody, to bez najmniejszych wątpliwości wskazanie sposobu naprawienia szkody winno znaleźć także odzwierciedlenie w części ogólnej Kodeksu wykroczeń. Błędem ustawodawcy było umieszczenie sposobu naprawienia szkody w części szczególnej, która ewentualnie odnosić powinna się do kwestii fakultatywności bądź obligatoryjności¹⁴ stosowania tego środka karnego. Tymczasem obecnie to właśnie część szczególna jest wyznacznikiem sposobu naprawienia szkody za popełnienie wykroczenia i to przepisy części szczególnej wyznaczają zakres kompensacji. Analiza przepisów części szczególnej pozwala na wyodrębnienie trzech rodzajów naprawienia szkody.

¹² Zgodnie z art. 9 § 2 k.p.k. w zw. z art. 8 k.p.s.w. strony oraz inne osoby bezpośrednio zainteresowane mogą składać wnioski o dokonanie tych czynności, które organ może lub ma obowiązek podejmować z urzędu.

¹³ Przepisy rozdziału 54 k.p.k. uchylone zostały ustawą z dnia 24 sierpnia 2001 r. — Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, Dz.U. Nr 106, poz. 1149.

¹⁴ Należy zauważyć, iż obowiązek naprawienia szkody występuje jako środek obligatoryjny jedynie raz w przypadku art. 120 k.w., który stanowi, że za kradzież drzewa z lasu, w przypadku gdy drzewo nie zostało odebrane sprawcy, orzeka się obowiązek zapłaty jego równowartości niezależnie od orzeczonej na rzecz pokrzywdzonego nawiazki.

Pierwszą z nich tworzy naprawienie szkody przez obowiązek zapłaty równowartości ukradzionego, przywłaszczonego, zniszczonego, uszkodzonego czy wyłudzonego mienia, który to sposób naprawienia szkody wyznaczony jest przepisami art. 74 § 2 k.w. (w przypadku zniszczenia lub uszkodzenia znaku lub napisu ostrzegającego o grożącym niebezpieczeństwie, ogrodzenia lub innego urządzenia zapobiegającego takiemu niebezpieczeństwu), art. 85 § 3 k.w. (samowolna zmiana — ustawienie, zniszczenie, uszkodzenie, usunięcie, włączenie lub wyłączenie znaku drogowego lub turystycznego), art. 119 § 4 k.w. (kradzież lub przywłaszczenie przedmiotu o wartości do 250 zł), art. 120 § 3 k.w. (kradzież drzewa z lasu), art. 121 § 3 k.w. (uporczywe wyłudzenie przejazdu).

Drugą formą naprawienia szkody jest zapłata równowartości wyrządzonej szkody. Z tą formą realizacji spotykamy się zaledwie w trzech przepisach Kodeksu wykroczeń. Są to: art. 124 § 4 k.w. (umyślne niszczenie, uszkodzenie, uczynienie rzeczy niezdatnej do użytku, jeżeli wartość szkody nie przekracza 250 zł), art. 143 § 2 k.w. (utrudnianie korzystanie, uszkadzanie, usuwanie urządzenia użytku publicznego), art. 155 § 2 k.w. (niszczenie urządzeń melioracyjnych na gruncie leśnym lub rolnym). Warto zwrócić uwagę, iż ta forma naprawienia szkody pozwala na realizację pełnej kompensacji, albowiem oprócz zapłaty równowartości materialnego uszczerbku, będącego normalnym następstwem czynu zabronionego, obejmuje mieszczący się w pojęciu szkody zwrot równowartości utraconych korzyści. W pozostałych wypadkach przy zapłacie równowartości przedmiotu, przywróceniu stanu poprzedniego, element utraconych korzyści nie jest uwzględniany¹⁵.

Trzecią, a zarazem ostatnią formą naprawienia szkody w Kodeksie wykroczeń jest konieczność przywrócenia stanu poprzedniego, która może przybrać formę naprawienia rzeczy uszkodzonej, zwrotu rzeczy lub dostarczenia takiej samej ilości rzeczy oznaczonej co do gatunku. Restytucja naturalna nie zawsze bywa jednak możliwa do zrealizowania bądź też pociąga za sobą dla zobowiązanego nadmierne trudności lub koszty. Następuje wówczas faktyczne ograniczenie możliwości roszczeniowych do świadczenia pieniężnego, które w tego rodzaju stosunkach prawnych

¹⁵ K. Łucarz, A. Muszyńska, *op. cit.*, s. 111.

występuje jednak najczęściej¹⁶. Obowiązek naprawienia szkody przez przywrócenie stanu poprzedniego ustawodawca przewidział w następujących przepisach Kodeksu wykroczeń: art. 74 § 2 k.w. (w razie zniszczenia lub uszkodzenia znaku lub napisu ostrzegającego o grożącym niebezpieczeństwie, ogrodzenia lub innego urządzenia zapobiegającego takiemu niebezpieczeństwu), art. 80 § 3 k.w. uszkodzenie wału przeciwpowodziowego lub terenu w pobliżu tego wału), art. 85 § 3 k.w. (samowolna zmiana — ustawienie, zniszczenie, uszkodzenie, usunięcie, włączenie lub wyłączenie znaku drogowego lub turystycznego), art. 124 § 4 k.w. (umyślne niszczenie, uszkodzenie, uczynienie rzeczy niezdatnej do użytku, jeżeli wartość szkody nie przekracza 250 zł), art. 143 § 2 k.w. (utrudnianie korzystanie, uszkadzanie, usuwanie urządzenia użytku publicznego), art. 160 § 2 k.w. (zmiana lasu na uprawę rolną bez wymaganego zezwolenia).

W większości przedstawionych wypadków ustawodawca przewiduje alternatywny sposób naprawienia szkody wyrządzonej wykroczeniem. Ustawowe wypadki obowiązku zapłaty równowartości wyrządzonej szkody występują zawsze alternatywnie z obowiązkiem przywrócenia stanu poprzedniego bądź z obowiązkiem zapłaty równowartości zniszczonego bądź uszkodzonego przedmiotu. Jedynym wyjątkiem będą tu przepisy 119 § 4 k.w. (kradzież lub przywłaszczenie przedmiotu o wartości do 250 zł), 120 § 3 k.w. (kradzież drzewa z lasu), 121 § 3 k.w. (uporczywe wyludzanie przejazdu), które to ze względu na swoją istotę wykluczają możliwość przywrócenia do stanu poprzedniego. Można stwierdzić, że alternatywny sposób naprawienia szkody jest uzasadniony. Dopiero bowiem analiza konkretnie rozpatrywanej sprawy, jak również ustalenie warunków sprawy oraz potrzeby pokrzywdzonego wykroczeniem, wynikające z jego przesłuchania, dadzą nam z jednej strony pełny obraz oczekiwania pokrzywdzonego, z drugiej zaś będą wskazówką, jaki sposób naprawienia szkody będzie miał dla sprawcy wydźwięk prewencyjny.

Nieuzasadniona jest jednak zbyt mała liczba przepisów, które dają możliwość wymierzenia tego środka karnego. Jedyne w dziesięciu przepisach kodeksowego prawa wykroczeń ustawodawca uregulował możliwość nałożenia na sprawcę obowiązku naprawienia szkody. Warto

¹⁶ A. Muszyńska, *op. cit.*, s. 92.

byłoby zastanowić się nad rozszerzeniem tego katalogu zwłaszcza o te przepisy, w których dobro konkretnie zindywidualizowanej jednostki byłoby zachowaniem sprawcy naruszone, co także prowadziłoby bezspornie do wzmocnienia roli kompensacji w postępowaniu w sprawach o wykroczenia. Warto byłoby rozszerzyć również możliwość orzeczenia naprawienia szkody na sytuacje, w których sąd na podstawie szczególnych okoliczności odstępuje od wymierzenia kary. Zwróciła na to uwagę J. Jakubowska-Hara, która słusznie podkreśla, iż przy założeniu, że ustawowy zakres tej instytucji ulegnie rozszerzeniu, wydaje się, iż różnorodne postacie naprawienia szkody mogłyby w określonych wypadkach z powodzeniem zastąpić powszechnie stosowaną w praktyce orzeczniczej karę grzywny. Właśnie w sprawach o czyny najdrobniejsze, jakimi są wykroczenia, realizacja elementów tak zwanej sprawiedliwości naprawczej w postaci wyrównania szkody może nabrać realnego kształtu¹⁷. Postulat ten zasługuje na aprobatę. Takie postępowanie będzie odzwierciedleniem kompensacji spełniającej także cele karania, gdyż stanowić będzie dla sprawcy dolegliwość finansową, na wzór kary grzywny, dla pokrzywdzonego zaś niezaprzeczalną korzyść.

Pomijając obowiązek naprawienia szkody pojmowanej jako samostny środek karny, należy poświęcić uwagę także pozostałym, wyrażonym w części ogólnej, zasygnalizowanym wyżej formom naprawienia szkody, a mianowicie możliwości nałożenia na sprawcę obowiązku naprawienia szkody w całości lub w części, naprawienia wyrządzonej krzywdy lub zobowiązania do przywrócenia stanu poprzedniego, występującym w art. 22 pkt 1 k.w. i art. 39 § 4 k.w.

Zgodnie z dyspozycją art. 22 pkt 1 k.w., wymierzając karę ograniczenia wolności, organ orzekający może zobowiązać ukaranego do naprawienia w całości albo w części szkody wyrządzonej wykroczeniem. Zobowiązując ukaranego do naprawienia szkody, sąd winien kierować się regułami prawa cywilnego z uwzględnieniem zasad rządzących postępowaniem w sprawach o wykroczenia, a zatem preferować przywrócenie do stanu poprzedniego jako mające większe oddziaływanie wychowawcze oraz dążyć do tego, aby sprawca naprawił szkodę w całości, która przecież z uwagi na charakter czynów uznawanych za wykrocze-

¹⁷ J. Jakubowska-Hara, *op. cit.*, s. 334.

nia z reguły nie będzie wielka¹⁸. Oczywiście, ustawodawca zezwala na zobowiązanie ukaranego do naprawienia szkody w części. Dotyczy to sytuacji, w której ustalenie całkowitej wysokości szkody jest znacznie utrudnione i wymagałoby skomplikowanego postępowania dowodowego, co byłoby sprzeczne w postępowaniu w sprawach o wykroczenia z podstawową zasadą procesową szybkości postępowania. Dlatego też ustalenie całkowitej szkody rozpoznawane może być w takiej sytuacji w ewentualnym postępowaniu cywilnym.

Przewidziana w art. 22 pkt 1 k.w. postać obowiązku naprawienia szkody możliwa jest tylko przy wymierzeniu kary ograniczenia wolności, ale za to może dotyczyć każdej szkody w rozumieniu Kodeksu cywilnego, wyrządzonej jakimkolwiek wykroczeniem¹⁹.

Znamienne jest to, iż naruszenie obowiązku naprawienia szkody z art. 22 pkt 1 k.w. nie powoduje możliwości zamiany kary ograniczenia wolności na zastępczą karę aresztu, gdyż zgodnie ze wskazaniem ustawodawcy naprawienie szkody w tym wypadku nie stanowi istoty kary ograniczenia wolności, lecz jedynie dodatkowy obowiązek o charakterze *stricte* kompensacyjnym, zwiększający tylko dolegliwość tej kary. Z analizy przepisów wynika, że ustawodawca nie przewidział możliwości zamiany kary ograniczenia wolności na zastępczą karę, gdy ukarany nie realizuje nałożonego obowiązku naprawienia szkody wyrządzonej swoim zachowaniem. Zwiększając rolę kompensacji w polityce kryminalnej, wnioskować należałoby za włączeniem przedmiotowego obowiązku do istoty kary ograniczenia wolności, a co za tym idzie — za możliwością zamiany kary ograniczenia wolności na zastępczą karę grzywny w razie uchylania się ukaranego od wywiązania się z tego obowiązku²⁰. Takie rozwiązanie jest także zbieżne z rozwiązaniami przyjętymi w Kodeksie karnym, w którym ustawodawca w art. 36 § 2 k.k. przez odniesienie do art. 72 § 2 k.k. przewidział możliwość zamiany kary ograniczenia wolności na zastępczą formę jej wykonania w przypadku niewywiązania się z obowiązku naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem. Obecnie jedyny skutek w razie niewywiązania się ukaranego względem

¹⁸ W. Radecki, [w:] M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2006, s. 206.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Zwrócić już na to uwagę K. Łucarz i A. Muszyńska, *op. cit.*, s. 108–118.

pokrzywdzonego z orzeczonego obowiązku naprawienia szkody może powodować wszczęcie postępowania egzekucyjnego. Zgodnie z art. 38 § 1 k.p.s.w. w zw. z art. 107 § 2 k.p.k. orzeczenia nakładające obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienie za doznaną krzywdę uważa się za orzeczenia co do roszczeń majątkowych, jeżeli nadają się do egzekucji w myśl przepisów Kodeksu postępowania cywilnego. Znaczenie przytoczonych konsekwencji należy oceniać, pamiętając o tym, że wyrok skazujący na karę ograniczenia wolności w części dotyczącej obowiązku naprawienia szkody jest orzeczeniem co do roszczeń majątkowych i stanowi tytuł egzekucyjny, zatem na żądanie osoby uprawnionej organ wykonawczy nadaje mu klauzulę wykonalności i tym samym tytuł wykonawczy może być realizowany w drodze egzekucji z zastosowaniem przepisów art. 776–795 k.p.c. Należy podkreślić, iż stosowany odpowiednio w postępowaniu w sprawach o wykroczenia art. 107 § 2 k.p.k. nie różnicuje orzeczeń o obowiązku naprawienia szkody ze względu na ich charakter, co powoduje w rezultacie, że ma on zastosowanie do wszystkich wyodrębnionych wypadków orzeczenia naprawienia szkody o zróżnicowanych podstawach (wyjątek art. 42 § 3 k.w.), jeżeli nadają się one do egzekucji w myśl k.p.c., są one wówczas traktowane jak orzeczenia co do roszczeń majątkowych²¹.

Zupełnie odmienny charakter ma obowiązek naprawienia wyrządzonej krzywdy bądź przywrócenia stanu poprzedniego wyrażony w art. 39 § 4 k.w. Ustawodawca w wypadkach zasługujących na szczególne uwzględnienie — biorąc pod uwagę charakter i okoliczności czynu lub właściwości i warunki osobiste sprawcy — daje sądowi możliwość nadzwyczajnego złagodzenia kary bądź wręcz odstąpienia od jej wymierzenia, a w razie odstąpienia od wymierzenia kary zastosowania wobec sprawcy środków oddziaływania społecznego. Te właśnie środki wymienione zostały przez ustawodawcę w treści przepisu art. 39 § 4 k.w., a wśród nich pozostaje wspomniany wyżej obowiązek naprawienia wyrządzonej krzywdy bądź przywrócenia stanu poprzedniego. Nie są to jednak środki zabezpieczone sankcją przymusu państwowego, a ukarany, jeżeli nie wywiązał się z ich realizacji, nie może być w żaden sposób przymuszony do ich wykonania. Jak podkreśla W. Radecki, należy sto-

²¹ *Ibidem*, s. 113.

sować je z dużym wyczuciem²². Środek wymieniony w art. 39 § 4 k.w. ma charakter nie karny i nie cywilny, lecz czysto społeczny, a instytucja w nim przewidziana oparta jest nie na sile przymusu państwowego, lecz na oddziaływaniu opinii publicznej. Wykonanie wskazanego obowiązku, który stanowi środek oddziaływania społecznego, nie może być egzekwowane, lecz pozostawione jest poczuciu obywatelskiemu²³. Jednakże, na co słusznie zwracają uwagę K. Łucarz i A. Muszyńska, również ten środek nadaje się do egzekucji według przepisów Kodeksu postępowania cywilnego, patrząc przez pryzmat przepisów art. 38 § 1 k.p.s.w. w zw. z art. 107 § 2 k.p.k., i podlega przymusowemu wykonaniu na żądanie pokrzywdzonego, jak orzeczenie co do roszczeń majątkowych²⁴.

Poza wymienionym wyżej formami obowiązku naprawienia szkody w Kodeksie wykroczeń warto wymienić także przepis art. 42 § 3 k.w., który co prawda nie wiąże się z nałożeniem na sprawcę wykroczenia tego obowiązku, ale uzależnia możliwość skorzystania z instytucji warunkowego zawieszenia wykonania kary aresztu od uprzedniego naprawienia przez sprawcę szkody wyrządzonej w mieniu. A zatem to naprawienie szkody stanowi bezwzględny warunek, jaki musi być spełniony, aby w ogóle można było rozważać kwestię warunkowego zawieszenia wykonania kary aresztu. Oczywiście, dotyczy to wykroczeń, w których nastąpiła szkoda w mieniu. Przy czym obojętne jest, kto jest właścicielem mienia, nie jest także istotna kwalifikacja prawna czynu, chodzi tylko o to, aby wykroczenie wyrządziło szkodę w mieniu. Ustawodawca stawia warunek, aby szkoda została naprawiona w całości, obojętnie czy w postaci przywrócenia stanu poprzedniego, czy też wpłacenia odszkodowania pieniężnego. Jeśli szkoda polega na nieosiągnięciu korzyści, to także taka strata musi być zrekompensowana²⁵. Można stwierdzić, że

²² W. Radecki, *op. cit.*, s. 294. J. Szumski w swoim artykule *Środki alternatywne wobec kary za wykroczenia (W związku z projektem kodeksu wykroczeń)*, „Państwo i Prawo” 1992, nr 12, s. 77–78, stwierdził wręcz, iż oczekiwanie, że „uroczyste zapewnienie niepopelnienia więcej takiego czynu” czy też „przeproszenie pokrzywdzonego” może prowadzić do „przywrócenie naruszonego porządku prawnego”, co odnieść można także do naprawienia szkody, jest po prostu naiwnością.

²³ A. Gubiński, *Odszkodowanie w kodeksie wykroczeń*, „Zagadnienia Wykroczeń” 1980, nr 1, s. 33.

²⁴ K. Łucarz, A. Muszyńska, *op. cit.*, s. 114.

²⁵ W. Radecki, *op. cit.*, s. 311.

w tym wypadku ustawodawca wysunął kompensację szkody na podstawowy plan, co uczynił zasadnie.

Konkludując niniejsze rozważania, należy stwierdzić, iż obowiązek naprawienia szkody w prawie o wykroczeniach z jednej strony stwarza duże możliwości realizacji funkcji kompensacyjnej, z drugiej zaś analiza tej instytucji wskazuje na konieczność zmian, by kompensacja stała się jeszcze bardziej realna w prawie o wykroczeniach, w szczególności by faktycznie zabezpieczała interesy pokrzywdzonego. Pomimo tak nikłej w sferze kodeksowego prawa o wykroczeniach możliwości obligatoryjnego orzekania obowiązku naprawienia szkody, sądy winny korzystać z tej instytucji w każdej sytuacji, w której na orzeczenie obowiązku naprawienia szkody pozwala ustawodawca. Orzeczenie tego środka karnego, dając pokrzywdzonemu zadośćuczynienie materialne, wzmacnia wychowawcze oddziaływanie orzeczenia, które stanowi reakcję na popełnienie czynu zabronionego. Podkreślane w niniejszym opracowaniu propozycje zmian przyczynić się mogą do wzmocnienia funkcji kompensacyjnej w postępowaniu w sprawach o wykroczenia, usystematyzowania obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego, przez co środek ten mógłby odegrać znacznie większą rolę w polityce kryminalnej.

Damage compensation in the Petty Offence Code

Summary

The increasing popularity of restitutive justice in criminal law — characterised by development of measures which enable compensation of damage caused by a crime to the victim and at the same time place the victim of a prohibited act in a significant position in the proceedings — encourage reflection on the degree to which compensation is reflected in the petty offence law. The author analyses the penal measure of damage compensation in petty offences. Her *de lege ferenda* conclusions may contribute to an enhancement of the role of compensation in petty offence law.

Keywords: restitution, damage compensation, penal measure.